

СОЦІАЛЬНЕ ВИХОВАННЯ ТА СОЦІАЛІЗАЦІЯ ОСОБИСТОСТІ

УДК 316.614:364.4.08:338.486(045)

DOI <https://doi.org/10.12958/1817-3764-2025-1-23-28>

Віщукаєва Катерина Михайлівна,

кандидат педагогічних наук,

доцент кафедри педагогічних технологій початкової освіти

ДЗ «Південноукраїнський національний педагогічний університет

імені К. Д. Ушинського»,

м. Одеса, Україна.

vitsukaieva@gmail.com

<https://orcid.org/0000-0003-4844-8640>

СОЦІАЛІЗАЦІЯ ОСОБИСТОСТІ В КОНТЕКСТІ ТУРИСТИЧНО-РЕКРЕАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ: ТЕОРЕТИЧНИЙ АСПЕКТ

Постановка проблеми у загальному вигляді полягає у тому, що існує чимало факторів, які забезпечують стимулювання процесу соціалізації особистості, але надзвичайне важливе місце налетить туристично-рекреаційної діяльності. Важливість туристично-рекреаційної діяльності в роботі соціальних працівників пояснюється тим, що одним з напрямків професійної діяльності є культурно-дозвіллева діяльність, яка передбачає організацію діяльності дітей, молоді, сімей і молодіжних організацій з метою їх відпочинку, оздоровлення, рекреації, відновлення сил, набуття нових знань та розширення кругозору.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Проблему формування рекреації та туризму, як виду діяльності, висвітлено у дослідженнях відомих українських дослідників: Г. Андреевої, В. Антонюк, З. Герасимчук, О. Гідбут, О. Грішнова, О. Гладун, О. Любіцева, О. Макарова, В. Новіков, О. Охріменко, О. Позняк, І. Твердохлебов, Н. Фоменко, О. Цимбал, Л. Чернюк та ін. Серед вчених, які вивчали специфіку рекреаційної діяльності слід відмітити: Г. Аванесова, В. Бочелюк, С. Харченко, М. Журавльова, В. Величко та ін. Особливості процесу соціалізації особистості у вільний

час вивчали Г. Андреева, О. Мудрик, В. Москаленко, М. Лукашевич та ін.

Мета статті – розкрити теоретичні аспекти соціалізації особистості в контексті туристично-рекреаційної діяльності.

Виклад основного матеріалу дослідження. У контексті нашого дослідження ми розглядаємо соціалізацію, як складний та багатогранний процес, який охоплює всі аспекти становлення особистості, включає в себе як засвоєння соціального досвіду, так і активну участь у соціальному житті, сприяючи формуванню індивідуальності та інтеграції в суспільство.

Туризм можна охарактеризувати як соціальне явище, для якого притаманні такі напрямки: індустріальний, спортивно-оздоровчий і соціально-культурний, що спрямовані на задоволення потреби людини в розвитку, пізнанні, спілкуванні та відпочинку (Конох, 2006, с. 10). Нам імponує думка дослідників, що туризм – це особливий вид діяльності людини, який передбачає здійснення подорожі з метою розвитку та задоволення власних потреб.

В своїх дослідженнях Н. Фоменко зазначає, що «рекреація» – це процес відновлення фізичних, духовних і нервово-психічних сил

людини, який забезпечується системою заходів і здійснюється у вільний від роботи час на спеціалізованих територіях (Фоменко, 2007, с. 5).

На думку М. Мироненко та І. Твердохлебова, рекреація визначається, як сукупність явищ і відносин, що виникають у процесі використання вільного часу для оздоровчої, пізнавальної, спортивної та культурно-розважальної діяльності людей на спеціалізованих територіях, що знаходяться поза населеним пунктом, що є місцем їх постійного проживання (Терещенко, Штанько & Чаплигін, 2019, с. 11).

Близьким до поглядів колег є науковець В. Федорченко, який наголошує на тому, що рекреацію можна розглядати як широке відтворення фізичних, духовних, інтелектуальних та емоційних сил людини або діяльність, яка спрямована на відновлення продуктивних сил людини та проявляється в наступних формах: санаторно-курортному лікуванні, подорожі, системі фізкультурних занять та різноманітні видів активного та пасивного відпочинку (Федорченко & Мініч, 2000, с. 119–120).

Характеризуючи представлені вище тлумачення поняття «рекреація», можна зробити висновок, що рекреація – це процес, який передбачає відпочинок, відновлення сил, активізацію внутрішньої енергії а також розвиток індивіда у зручний для нього час і спосіб.

У своїх дослідженнях П. Масляк зосереджує увагу на двох категоріях «туризм» і «рекреація» поєднуючи їх дає спільне визначення, як процесу відновлення фізичних, духовних і нервово-психічних сил людини та її життєвого потенціалу шляхом певних заходів на основі відповідних установ у вільний час. Але при цьому наголошує, що рекреація є більш широким і загальним поняттям, ніж туризм (Марчук, 2012, с. 16).

Вітчизняні науковці В. Федорченко та М. Мініч розглянули соціальні функції туризму основними з яких є: *виховна* – формує відчуття патріотизму, колективізму, моральних та етичних цінностей; *освітня* – поповнює та закріплює знання з питань краєзнавства,

природознавства, топографії, рекреалогії; знайомство з культурою і традиціями країн і народів світу тощо; *оздоровча* – оптимальний режим фізичних навантажень, використання сприятливого впливу природних факторів на стан організму, дотримання правил особистої та громадської гігієни, розвиток адаптивних можливостей, підтримка організму на належному рівні фізичної підготовки; *спортивна* – створення бази загальної фізичної підготовки, досягнення максимальних результатів у спорті, спеціальна підготовка до змагань (Кифяк, 2003, с. 43).

Також слід звернути увагу на функції туризму, які було запропоновано вченим В. Квартальним, а саме: *гностичні або пізнавальні* (аналітичні, синтезуючі та евристичні); *інформаційно-комунікативні; творчі* (пояснювальні, прогностичні, проектувальні); *діяльнісні* (пов'язані з формуванням та здійсненням ідеологічних, управлінських, виховних, освітніх та пропагандистських заходів).

Разом з переліченими функціями він ще виокремлює такі соціальні функції: створення матеріально-технічної бази та інтелектуальних основ розширеного розвитку суспільного виробництва, соціального прогресу та підвищення благоустрою всіх членів суспільства; формування, регулювання та вдосконалення суспільних відносин; виховання людини (Шандор, 2013, с. 30).

Близьким до колег у своїх поглядах на те, що туризму притаманна соціальна функція є М. Біржаков. На його думку, вона реалізується шляхом виконання певних соціальних завдань: надання нематеріальних благ споживачу у вигляді широкого спектру послуг; формування загальноосвітнього, культурного, соціального рівня населення; розширення міжнаціональних, міждержавних, міжетнічних, міжособистісних відносин; забезпечення відпочинку, відновлення життєвих сил, здоров'я споживачів; погодження інтересів окремих груп населення з довготривалими інтересами суспільства, в тому числі збереження благодатного екологічного, соціального, культурного середовища (Шандор, 2013, с. 30).

Протягом всього життя людина змінює різні види діяльності, намагаючись гармонійно поєднувати власну трудову діяльність з відпочинком, відновленням сил, лікуванням, культурним збагаченням, інтелектуальним розвитком. В залежності від потреб, уподобань і бажань обирається підходящий вид рекреаційної діяльності.

Отже, *туристично-рекреаційна діяльність* – це вид спеціально організованої діяльності, що передбачає надання необхідних туристичних послуг задля забезпечення потреб людей з метою відновлення та покращення фізичної і духовної складової організму, а також їх розумового розвитку, що впливає на процес життєдіяльності.

Туристично-рекреаційна діяльність впливає на фізичний, психологічний і емоційний стан людини, допомагає активувати прихований потенціал. Однією з важливих рис є вплив на психо-емоційну сферу, стимулювання позитивних емоцій, емоційного зарядження. Можна відмітити позитивний вплив туристично-рекреаційної діяльності на молодь, а особливо дітей. Важливим аспектом всебічного розвитку дитини є поєднання процесу шкільного навчання з цим видом діяльності. Якщо розглядати ефективність для студентської молоді, то слід забезпечити організацію туристично-рекреаційної діяльності в межах освітнього процесу університету. У процесі здійснення рекреаційної діяльності можна впливати на когнітивну складову, зробити відпочинок більш організованим та корисним.

Розглянемо туристично-рекреаційну діяльність за категорією людей на які вона направлена: *дитячий туризм* – це вид туризму, що спрямований на задоволення дозвілля для дітей; *молодіжний туризм* (студентський туризм) спрямований на задоволення рекреаційних потреб молоді до 35 років; *туризм середнього віку* спрямований на задоволення рекреаційних потреб вікової категорії від 35 до 55 років; *туризм для людей похилого віку* має на меті задоволення рекреаційних потреб вікової категорії старше 55 років (Шандор, 2013, с. 157–168).

Аналізуючи відому піраміду потреб за А. Маслоу слід розуміти, що задоволення потреб першого і другого рівнів є визначним фактором який забезпечує нормальну життєдіяльність людини. Найнижчий щабель включає в себе задоволення потреби у відпочинку. Необхідно враховувати те, що життєдіяльність людини можна поділити на робочий та позаробочий (вільний) час. Вільний час можна використовувати для відпочинку, організації дозвілля.

Усвідомлення рекреаційних потреб полягає у розумінні індивідом важливості ефективного використання вільного часу з метою відновлення сил, нарощення енергії. Усвідомлення виражається в умінні організовувати відпочинок та власну активність кожного дня.

Важливо розглянути види рекреаційних потреб серед яких виділяють: громадські; групові; особисті.

Громадські рекреаційні потреби розраховані на: збереження здоров'я людей; підвищення рівня життя всіх членів суспільства; формування особистості у відповідності з суспільними ідеалами та розвиток народного господарства та ін. Можна визначити як потреби суспільства у відновленні фізичних і психічних сил, а також всебічному розвитку всіх його членів.

Групові рекреаційні потреби до яких належить населення міст, селищ, сіл, колективи заводів і установ, вищих навчальних закладів, шкіл та, що особливо важливо, родина. В сучасному суспільстві сім'я стає основним споживачем рекреаційних послуг. До рекреаційних потреб сім'ї відносяться потреби: у вихованні та зміцненні здоров'я дітей; у відпочинку в канікулярний час учнів; у відновленні здоров'я одного з членів сім'ї, коли особисті потреби інших її членів відходять на другий план; потреба в житлі, розрахованому на проживання у ньому не однієї людини або групи не пов'язаних один з одним людей, а сім'ї.

Особисті рекреаційні потреби, серед яких доцільно віділити наступні: в сприятливому природному середовищі; в здоров'ї; спілкуванні з іншими людьми; розвагах; зняття

втоми; творчої діяльності; зміні видів діяльності; в пізнанні світу, що тісно пов'язане з потребою в задоволенні допитливості і першовідкриття; у подоланні перешкод; задоволенні естетичних потреб (Величко, 2013, с. 9–10).

Плануючи туристично-рекреаційну діяльність слід враховувати її тісний взаємозв'язок з відпочинком і дозвіллям.

Відпочинок можна розглядати як активну форму дозвілля, що пов'язаний з актуалізацією соціальних і культурних ресурсів людини. Активною формою відпочинку є заміна одного динамічного заняття іншим, а також зміна навколишнього оточення, зміна вражень, відвернення від повсякденних і одноманітних турбот і ін. Такий відпочинок направлений на спілкування з іншими людьми, власний духовний розвиток, розкриття творчих можливостей, на заняття улюбленою справою (хобі) або фізичними вправами (Круцевич & Безверхня, 2010, с. 23).

Для кращого розуміння сутності дозвілля, слід розглянути його специфічні ознаки: свобода вибору дозвіллевої діяльності, свобода від обов'язків; добровільна участь у дозвіллевій діяльності; бажання отримати радість та задоволення; самодостатність та самоцінність (Завацька, 2008, с. 104).

Дозвілля, як і будь-яка діяльність характеризується рядом функцій, серед яких виділяють: *рекреаційну функцію* (полягає у знятті виробничої перевтоми, психологічної перенапруги, відтворення фізичних, інтелектуальних, емоційних сил людини; зміцнення здоров'я шляхом здійснення ігрових, оздоровчих, розважальних, спортивних, туристично-екскурсійних програм, проведення вечорів відпочинку, видовищних заходів, театралізованих вистав, масових свят); *комунікативну функцію* (розширення можливостей для спілкування, подолання самотності, знаходження

нових друзів); *соціальну функцію* (дозвілля сприяє тому, щоб кожна особистість мала власну гідність, могла віднайти зміст свого існування, сприяє інтеграції людини в суспільство, задовольняє можливість самоідентифікації, дозволяє відчувати свою приналежність до певної спільноти); *творчу функцію* (створення умов для вияву й розвитку творчого потенціалу особистості за межами професійно-трудової та сімейно-побутової діяльності шляхом участі особистості у виставках, творчих вечорах, у різноманітних гуртках, хобі-групах, у роботі майстерень, літературних, музичних, народознавчих віталень, художніх салонів); *пізнавальну функцію* (дозвілля є складовим компонентом неперервної освіти, вказуючи на важливість самовдосконалення й самоосвіти, духовного збагачення особистості); *ціннісно-орієнтаційну функцію* (формування системи ціннісних уявлень та орієнтацій особистості, мотивів, ідеалів, переконань, життєвої позиції та виявляється у ставленні індивіда до навколишнього середовища, до інших людей, до самого себе) (Завацька, 2008, с. 105–106).

Висновки. Соціалізацію особистості в процесі туристично-рекреаційної діяльності залежить від багатьох факторів, таких як вид діяльності, тривалість подорожі, вік людини, її інтереси та особистісні якості. Отже, специфіка туристично-рекреаційної діяльності соціальних працівників обумовлена наступними факторами (категорією людей на яку вона направлена; потребами людей; цілями, які передбачає ця діяльність, а також тривалістю), які впливають на процес її організації. Оскільки сфера професійної діяльності соціального працівника є досить різноманітною, то необхідність здійснення туристичної і рекреаційної діяльності буде зумовлена потребами тих категорій людей з якими буде взаємодіяти фахівець.

Література

1. Величко В. В. Організація рекреаційних послуг : навч. посібник / Харк. нац. ун-т міськ. госп-ва ім. О. М. Бекетова. Харків : ХНУМГ ім. О. М. Бекетова, 2013. 202 с.
2. Завацька Л. М. Технології професійної діяльності соціального педагога : навчальний посібник для ВНЗ. Київ : Видавничий Дім «Слово», 2008. 240 с.

3. Кифяк В. Ф. Організація туристичної діяльності в Україні. Чернівці : Книги-XXI, 2003. 300 с.
4. Конох А. П. Професійна підготовка майбутніх фахівців із спортивно-оздоровчого туризму : монографія. Запоріжжя : Запорізький національний університет, 2006. 456 с.
5. Круцевич Т. Ю., Безверхня Г. В. Рекреація у фізичній культурі різних груп населення : навчальний посібник. Київ : Олімп. л-ра, 2010. 370 с.
6. Марчук В. В. Удосконалення механізмів розвитку рекреаційного комплексу регіону на основі територіальної інтеграції : дис. ... канд. екон. наук : 08.00.05. Херсон, 2012. 218 с.
7. Терещенко В. І., Штанько Л. О., Чаплигін В. П. Соціально-економічні основи рекреації та туризму : нав. посіб. Київ : Міленіум, 2019. 154 с.
8. Федорченко В. К., Мініч І. М. Туристський словник-довідник : навчальний посібник. Київ : Дніпро, 2000. 160 с.
9. Фоменко Н. В. Рекреаційні ресурси та курортологія : навчальний посібник. Київ : Центр навчальної літератури, 2007. 312 с.
10. Шандор Ф. Ф., Кляп М. П. Сучасні різновиди туризму : підручник. Київ : Знання, 2013. 334 с.

References

1. Velychko, V. V. (2013). Orhanizatsiia rekreatsiinykh posluh [Organization of recreational services]. Kharkiv: KhNUMH im. O. M. Beketova [in Ukrainian].
2. Zavatska, L. M. (2008). Tekhnolohii profesiinoi diialnosti sotsialnoho pedahoha [Technologies of professional activity of a social educator]. Kyiv: Vydavnychi Dim «Slovo» [in Ukrainian].
3. Kyfiak, V. F. (2003). Orhanizatsiia turytychnoi diialnosti v Ukraini [Organization of tourism activities in Ukraine]. Chernivtsi: Knyhy-XXI [in Ukrainian].
4. Konokh, A. P. (2006). Profesijna pidhotovka maibutnikh fakhivtsiv iz sportyvno-ozdorovchoho turyzmu [Professional training of future specialists in sports and health tourism]. Zaporizhzhia: Zaporizkyi natsionalnyi universytet [in Ukrainian].
5. Krutsevych, T. Yu., & Bezverkhnia, H. V. (2010). Rekreatsiia u fizychnii kulturi riznykh hrup naselennia [Recreation in physical culture of different population groups]. Kyiv: Olimp. literatura [in Ukrainian].
6. Marchuk, V. V. (2012). Udoskonalennia mekhanizmv rozvytku rekreatsiinoho kompleksu rehionu na osnovi terytorialnoi intehratsii [Improvement of mechanisms for the development of the recreational complex of the region based on territorial integration]. *Candidate's thesis*. Kherson: KherDU [in Ukrainian].
7. Tereshchenko, V. I., Shtanko, L. O., & Chaplyhin, V. P. (2019). Sotsialno-ekonomichni osnovy rekreatsii ta turyzmu [Socio-economic foundations of recreation and tourism]. Kyiv: Milenium [in Ukrainian].
8. Fedorchenko, V. K., & Minich, I. M. (2000). Turystskyi slovnyk-dovidnyk [Tourism dictionary-reference]. Kyiv: Dnipro [in Ukrainian].
9. Fomenko, N. V. (2007). Rekreatsiini resursy ta kurortolohiia [Recreational resources and balneology]. Kyiv: Tsentr navchalnoi literatury [in Ukrainian].
10. Shandor, F. F., & Kliap, M. P. (2013). Suchasni riznovydy turyzmu [Modern types of tourism]. Kyiv: Znannia [in Ukrainian].

Віщукаєва К. М. Соціалізація особистості в контексті туристично-рекреаційної діяльності: теоретичний аспект

У статті розкриті теоретичні аспекти соціалізації особистості в туристично-рекреаційній діяльності соціального працівника. У контексті нашого дослідження ми розглядаємо соціалізацію, як складний та багатогранний процес, який охоплює всі аспекти становлення особистості, включає в себе як засвоєння соціального досвіду, так і активну участь у соціальному житті, сприяючи формуванню індивідуальності та інтеграції в суспільство. Здійснено аналіз визначення понять «туризм», «рекреація». Визначено, що туристично-рекреаційна діяльність – це вид спеціально організованої діяльності, що передбачає надання необхідних туристичних послуг задля забезпечення потреб людей з метою відновлення та покращення фізичної і духовної складової організму, а також їх розумового розвитку, що впливає на процес життєдіяльності. Важливість туристично-рекреаційної діяльності в роботі соціальних працівників пояснюється тим, що одним з напрямків професійної діяльності є культурно-дозвілєва діяльність, яка передбачає організацію діяльності дітей, молоді, сімей і молодіжних організацій з метою їх відпочинку, оздоровлення, рекреації, відновлення сил, набуття нових знань та розширення кругозору. Доведено, що соціалізацію особистості в процесі туристично-рекреаційної діяльності залежить від багатьох факторів, таких як вид діяльності, тривалість подорожі, вік людини, її інтереси та особистісні якості. Отже, специфіка туристично-рекреаційної діяльності соціальних працівників обумовлена факторами (категорією людей на яку вона направлена; потребами людей; цілями, які передбачає ця діяльність, а також тривалістю), які впливають на процес її організації. Оскільки сфера про-

фесійної діяльності соціального працівника є досить різноманітною, то необхідність здійснення туристичної і рекреаційної діяльності буде зумовлена потребами тих категорій людей з якими буде взаємодіяти фахівець.

Ключові слова: соціалізація, туристично-рекреаційна діяльність, соціальний працівник.

Vitsukaieva K. M. Socialization of personality in the context of tourism and recreation activities: theoretical aspect

The article reveals the theoretical aspects of personality socialization in the tourist and recreational activities of a social worker. In the context of our research, we consider socialization as a complex and multifaceted process that encompasses all aspects of personality formation, including both the assimilation of social experience and active participation in social life, contributing to the formation of individuality and integration into society. An analysis of the definitions of the concepts «tourism» and «recreation» has been carried out. It is determined that tourist and recreational activity is a type of specially organized activity that involves the provision of necessary tourist services to meet the needs of people in order to restore and improve the physical and spiritual components of the body, as well as their mental development, which affects the process of life. The importance of tourist and recreational activities in the work of social workers is explained by the fact that one of the areas of professional activity is cultural and leisure activities, which involves the organization of activities for children, youth, families, and youth organizations for the purpose of their recreation, health improvement, recreation, restoration of strength, acquisition of new knowledge and expansion of horizons. It is proven that the socialization of personality in the process of tourist and recreational activities depends on many factors, such as the type of activity, duration of travel, age of the person, their interests and personal qualities. Thus, the specifics of tourist and recreational activities of social workers are determined by factors (the category of people it is aimed at; people's needs; goals that this activity involves, as well as duration) that affect the process of its organization. Since the scope of professional activity of a social worker is quite diverse, the need for tourist and recreational activities will be determined by the needs of those categories of people with whom the specialist will interact.

Key words: socialization, tourist and recreational activities, social worker.

Стаття надійшла до редакції 05.03.2025 р.

Прийнято до друку 28.03.2025 р.

